

NEWS

OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

SERIES OF SOCIAL AND HUMAN SCIENCES

ISSN 2224-5294

Volume 1, Number 299 (2015), 295 – 299

**SUCCESSION OF NATIONAL TRADITIONS
IN THE ETHNODESIGN ART OF JEWELER KALMYRZA TASOV****K.Yeralin, B. Kozhamkulova, G. Daulet**International Kazakh-Turkish University named by Kh. A. Yesevi, Turkestan, Kazakhstan
E-mail: balnur.91@mail.ru**Key words:** jewelry art, study forms, national tradition, individuality in art.

Abstract. The article reviews and gives full information about the biography and career of the master, who is engaged in jewelry, K. Tasov. K. Tasov works with jewelry in the jewelry center of the city of Turkestan, South Kazakhstan region, and also teaches in jewelry school in the center of jewelry processing. He is a master-craftsman of the Republic of Kazakhstan, a member of handicraft communities, and also participated in the International Republican competition among creative artists and won the first place. Kalmyrza Tasov is a famous artist-jeweler of Kazakhstan, along with engaging with jewelry, he gives jewelry and aesthetic education to ensure continuity of national traditions. The article is needed in use for future pedagogs, professionals of the fine arts, and magistrates and doctoral students. The author, analyzing creative features, skills and techniques of K.Tasov, prepares future specialists, artists, teachers in the field of jewelry art criticism, as well as educates students with aesthetic knowledge.

УДК 746.4

**ЗЕРГЕР ҚАЛМЫРЗА ТАСОВТЫҢ
ЭТНОДИЗАЙНДЫҚ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ
ҰЛТТЫҚ ДӘСТҮРДІҢ ЖАЛҒАСТЫҒЫ****Қ. Ералин, Б. Қожамқұлова, Г. Дәулет**

А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ түрік университеті, Түркістан, Қазақстан

Тірек сөздер: зергерлік өнер, форманы зерттеу, ұлттық дәстүр, өнердегі даралық.

Аннотация. Мақалада зергерлікпен айналысатын қолөнер шеберінің өмірі мен шығармашылығы туралы өнертанымдық мәліметтер берілген. Қ. Тасов Оңтүстік Қазақстан облысы Түркістан қаласында қолөнер орталығында зергерлік өнермен айналысады. Сонымен қатар, осы орталықтағы қолөнер мектебінде зергерлік өнер сыныбында дәріс береді. Шебер Қазақстан Республикасы қолөнер шеберлері одағының мүшесі, Халықаралық Республкалық көрмелерге қатысып, шығармалары өнер конкурстарында жүлделі орын алған. Қазақстанға белгілі шебер Қ. Тасов шығармашылық жұмыспен қатар шәкірттерге көркемдік білім мен эстетикалық тәрбие береді. Мақала мұғалімдер мен болашақ өнер мамандарына, магистранттар мен докторанттарға арналған. Автор мектеп оқушыларына эстетикалық тәрбие беруде, болашақ мұғалімдер мен өнер мамандарын даярлаудағы көркемдік-педагогикалық мәні бар шебер Қ.Тасовтың шығармашылығын ашып көрсетудің мазмұны мен әдістерін қарастырған.

Қазақтың бейнелеу өнерінің құрамындағы сәндік қол өнерін мәдениеттану тұрғысынан зерттеуге Ә.Марғұлан, Ө.Жәнібеков, Х.Арғынбаев, Ә.Тәжімұратов, М.Мұханов, Қ.Әміргазин, С.Қасиманов ауқымды үлес қосқан. Сәндік қолданбалы өнер үлгілерін пайдалану арқылы оқушыларға эстетикалық тәрбие беру мәселелері мен болашақ мұғалімдерді кәсіптік шеберлікке баулу жолдары Е.Асылханов, Ұ.Әбдіғаппарова, К.Ералин, Б.Ижанов еңбектерінде қарастырылған.

Қазақ халқының сәндік қолданбалы өнерін мектептегі бейнелеу өнері сабақтарында оқушылардың бейнелеу іс-әрекеттері мен шығармашылық қабілеттерін дамытудағы мүмкіндіктері Ә.Қамақовтың, Ж.Балкеновтың, С.Жолдасбекованың, Ұ.Әбдіғапбарованың зерттеулерінде ашып көрсетілген. Эстетикалық тәрбие мәселелері республикамыздың бейнелеу өнерін оқыту саласындағы ғалымдар Қ.Әмірғазин, С.Аманжолов, Б.Әлмұхамбетов, Д.А.Кемешов, А.Қамақов, Ж.Балкенов, Б.Оспанов, М.Абдрасилов еңбектерінде негізделген [3].

Ғылыми әдебиеттер мен өнердегі практиканы талдау жеке қолөнер шеберлерінің шығармашылығын өнер мен педагогика теориясында, практикасында жеткілікті көрініс таппағандығы айқындалды. Бұл мәселе, халықтың ұлттық өнерді тануға деген сұраныс пен ондай ақпараттардың өнертанымдық ғылыми айналымдар мен республика баспасөзінде жеткіліксіздігі арасында; ұлттық көркемдік дәстүрдің жалғастығын танудың қажеттілігі мен бұл үдерісті танудың критерилерінің болмауы арасында орын алған қайшылықтардан көрінеді.

Қазақстанның өркениет әлемінен орын алып, дамыған елдер қатарына қосылуға ықпал ететін, бірден бір шарт – білімді ұрпақ өсіру мен тәрбиелеу болмақ. Сондықтан қазіргі еліміздің алдында біртұтас білім кеңістігін қалыптастыру міндетімен қатар, жеткіншектер санасында туған халқының мәдениетіне деген құрмет пен мақтаныш сезімін ұялатып, ұлттық рухты сіңіру, тарихы мен өнерін қастерлеуге тәрбиелеу қажеттігі көрінуде.

Жас ұрпақтың қолөнерді тануы жеткіліксіз болуы мен олардың ұлттық мәдени мұраларды қолдану арқылы мектеп оқушыларының білім алуында мәдени мұраларды қолдануға деген баға беру бағдарының жеткілікті дәрежеде қалыптаспағандығынан, сонымен қатар ұлттық қолөнері жарнамалау жеткіліксіздігінен көрінеді [1].

Зергерлік ұғымына деген ғалымдардың әр түрлі көзқарастарын талдау нәтижелері (Д.Шоқпаров, Қ.Әмірғазин, Б.Әлмұхамбетов,) және т.б. осы зергерлік түсінігінің мынандай негізгі құрамдаушылар болатындығын көрсетті: қолөнер білімдерінің бір саласы; алда тұрған металдан бұйым жасау іс-әрекеттің нәтижелі атқару үшін қажетті практикалық іскерліктер мен дағдылар нәтижелері; метал өңдеу шеберінің кәсіптік және жеке тұлғалық сапасы. Метал өңдеу өзіндік бейнелік тілі, көркемдік ойы бар халық мәдениетінің бір саласы болып табылады. Зергерлік өнердің бейнелік тілін меңгертуде, халқымыздың бай мұрасын игерудегі құнды ой-пікірлер мен татымды түйіндердің негізін қазақ ағартушыларының ой пікірлері мен көзқарастарынан байқаймыз. Олар қазақ халқының өткен өмірі мен болашағы жайлы ой-арманын, тілегін көрсетіп, ұлттық қолөнерге көңіл аудару қажеттігін ескерткен.

Қазақтың зергерлік өнері атадан-балаға үйретілетін өзіндік көркемдік ұстаздық дәстүрі бар халықтық мектеп болған. Бұл халықтық дәстүрдегі мектеп қазірге дейін жалғасып келеді. Қазіргі кезде қандай ауыл, қала болмасын халық шеберлері көптеп саналады. Солардың бірі зергер Қалмырза Тасов. Зергер шығармашылығындағының ерекшелігі ұлттық көркемдік дәстүрдің жалғастығымен анықталады.

Зергерлік өнер – сән өнерінің және қолөнердің ежелгі түрлерінің бірі. Металды асыл немесе жартылай асыл тастармен әшекейлеуге негізделген. Зергерлік өнерге әсемдік бұйымдар мен ыдыс-аяқ жасау, қару-жарақ пен ат әбзелдерін әшекейлеу де жатады. Зергерлік өнерде шыңдау, құйма, тегістеу, біліктеу, көркем шекіме, канфаренье (өтпейтін бізбен шекіме жасау арқылы металдың үстіне бүршіктік және күңгірт әсер беру), бастырма, оймыштау, нақыштау, оброн (сурет айналасын ойып тастау техникасы), сымкәптау (филигрань), бүршік, қарала, тыныке (финифть), инкрустация, қырнау, жылтырату және т.б. тәсілдер қолданылады.

«Зергерлік өнер» ұғымының негізгі мазмұны қоршаған өмір шындығын түрлі іс-әрекеттер мүмкіндіктерін қолдану мен көру арқылы қабылдауға құралатындықтан осы саланы зерттеген еңбектерге жасалған талдау оның мазмұндық ерекшеліктерін көрсетуге мүмкіндік береді. Қалмырза Тасовтың зергерлік өнерінің мазмұндық ерекшеліктерін тану мынандай бағыттарды қамтиды: 1. Өзіндік жасалу тәсілдеріне, жасалатын материалдарына, шеберлерлік іс-әрекеттеріне байланысты; 2. Зергерлік бұйымының өмірде қолданылуына байланысты көрмелік-станоктық, тұрмыста қолдану бұйымдарға; 3. Бұйымының көркемдік ерекшелігіне байланысты: идеялық мазмұнына, композициялық құрылымына, колоритіне, ою өрнектеріне орындау техникасына; 4. Орындау дәстүрлеріне байланысты ұлттық дәстүрді жалғастыру және оны жаңа технологиямен толықтыру арқылы жасалған бұйымдар болып бөлінеді [2, 3].

Зергер Қалмырза Тасовтың шығармашылығындағының ерекшелігі ұлттық көркемдік дәстүрдің жалғастығының мазмұндық ерекшеліктеріне жасаған талдау бізге оның туындыларының атқаратын қызметін анықтауға мүмкіндік береді: 1. Практикалық: тұрмысқа қажетті көркем бұйымдарды жасау және практикалық қолданыста пайдалануға; 2. Эстетикалық: сұлулықты қабылдауға, қуанышқа бөлеуге, жақсы эмоциялық көңілді күй туғызуға; 3. Ақпараттық: адам ойын, арман-тілегін, көзқарасын бейнелі түрде жеткізуге; 4. Танымдық: бұйым табиғат сұлулығын көрсетуге адамның наным-сенімдерін тұрмыс-тіршілігін бейнелеуге; мүмкіндік береді.

Тасов Қалмырза Әлібекұлы 1956 жылы 1 шілдеде Түркістан қаласында дүниеге келеді. 1963-1973 жылдары аралығында орта білім алды. 1974-1978 жылдары аралығында Шымкент педагогикалық институтының көркем-сурет графика факультетін бітірген. Бозбала шағында көрген сол түсі өмір бойы жүрек төріне мызғымастай орнап қалыпты. Күні бүгінге шейін көз алдына елестейді. Сол түсін есіне алса болды елегізіп, бір нәрсесін жоғалтқан жандай беймаза күй кешеді. Иә, түсінде үстіне әппақ шапан киген ақ сақалды қарияны көрген. Көрік басып тұр екен дейді. Бұл төсте тұрған қып-қызыл темірді балғамен солқылдата ұрып жатыр. Қызған темірден ұшқын шашырайды... Жаны рахаттанып, алты айырғанан тер саулап барады. Жан сарайы ашылған. Еңсесін езе беретін ауыр салмақтың қайда кеткенін білмейді... Сол күннен бастап Қалмырзадан тыныштық кетті. Ағаштан, темірден әртүрлі бұйымдар жасауға деген әуестігі арта берді. Сол құштарлық Қалмырзаны Шымкент педагогикалық институтының сурет-графика факультетіне жетелеген. Барды. Түсті. Жақсы бітіріп шықты. Институттан соң Түркістанға оралып мектепте сабақ беріп жүрген күндердің бірінде Қалмырзаның қолына ойламаған жерден Қызылорданың облыстық газеті түспесі бар ма. Сол газетте Мизам ұстаның зергерлік өнері жайлы мақала басылыпты. Ол кісі Қызылорда облысының Абай савхозында тұрады екен. "Жанымды қинайтыны - ата-аналарымнан үйренген асыл өнерімді, жылдар бойы тірнектеп жинаған тәжірибемді үйретіп кетер адам таппай жүрмін" депті Мизам ұста тілшімен әңгімелескенде. Бұл Қалмырзаның көңіліне тағы да алаң кіргізді. Етектен тартқан ұсақ-түйек жүз шаруаны ысырып салып, Қызылордадағы Мизам ұстаға баруға көңілі ауды. Тіпті жеткенше асықты. Көре алмай қалам ба деген күдікті ой қариямен бетпе-бет жүздескенге шейін көңілінен сейілмей қойғанды. Мизам ұста алғашында тосырқай қарсы алған. Мән-жайды білген соң қатты қуанды. Дүкенін ашты, дүниелерін көрсетті. Ұзын бойлы, кең жауырында қарт ұста өмір бойы жинақтаған бай тәжірибесін Қалмырзаға үйретуден жалыққан жоқ. Қалмырзаны жанына ертіп ауыл ақсақалдарының үйін де аралап шыққан. Қай үйге барса да Қалмырза мені сонау Түркістаннан іздеп келіпті. Өнерімді үйреніп калсам дейді, менің де құдайдан тілерім осы емес пе? дейді кәдімгідей мақтанш сезіммен. Қалмырза табандатқан бір ай жатып Мизам ұстадан темірден түйін түюдің қыр-сырын үйреніп кайтқан. Содан бері зергерлік өнерден қол үзбей, ұмыт бола бастаған әшекейлік бұйымдарды қайта жандандырумен келеді. Жүзік, сырға, алқа, білезік сияқты әйелдердің әшекейлік бұйымдарын өзіндік өрнекпен жасауды меңгерді. Қазір өнерді бағалай білетін жерлестері Қалмырзаның қолынан шыққан әшекейлік бұйымдарды баспай таниды. Ол кезінде Арыстан бабтың мұражайынан ғана көрген жұмыр білезікті соғудың кілтін тауып, құпиясын ашты. Кейінгі кезде сувинер тайқазан жасап, жұртты тағы бір елең еткізді. Бұл сувинердің Қожа Ахмет Ясауи кесенесінде тұрған қасиетті тайқазаннан еш өзгешелігі жоқ десе де болғандай. Әрбір өрнегіне шейін, әрбір емшегіне шейін айна қатесіз жасай білген. Бұл сувинер тайқазандар ұлы тойға келген қонақтарға таратылған сыйдың ең алды болды. Қалмырзада арман көп, соңымнан шәкірт ертсем дейді. Ұмыт бола бастаған ұлттық зергерлік өнерді қайта жандандырсам дейді. - Арғы аталарымызды, нағашы жұртымыз да зергерлікпен айналысқан. Біреулер болды ма, жоқ па, білмеймін. Өз әкем қолөнер жағына жоқ еді. Өлең оқитын. Поэзияны жақсы көретін. Маған да суретті қайтесің, оданда өлең оқы, дейтін. Бірақ мен өнердің осы саласын таңдағанымна қуанамын. Адам өз жүрегіне ең жақын іспен шұғылдануы керек деп ойлаймын,- дейді Қалмырза Тасов. Қалмырзаның шағын ғана дүкенінен түннің бір уағына шейін балғаның тақылдаған дауысы үзілмейді. Оның көкейіне небір ұшқыр ойлар, өрнекті суреттер де тек осы дүкеннің ішінде отырғанда ғана ұялайтын көрінеді. Өйткені ол өзін осы ұста дүкеніне кірген кезде өзгеше бақытты сезінеді. Кәсіпкерлікпен 1995 жылдан айналысады. Қалмырзаның кәсіптегі мақсаты көне, ұмыт болған зергерлік бұйымдарды қазіргі заман талабына сай қайта жанғырту.

Қол өнер шебері көптеген халықаралық және республикалық көрмелерге қатысқаны үшін мақтау қағаздарымен құнды сыйлықтарға ие болды. Түркістанның 1500 жылдығы қарсаңында

тойдың барынша мәнді де мазмұнды өтуіне белсене қатысты, ерекше еңбек сіңіргені үшін Қазақстан Республикасы ұлттық комиссиясының ЮНЕСКО бойынша өкілдері мақтау қағазымен марапаттады. Халықаралық аумақтық қол өнерді дамыту мақсатында өткен "Атырау-2001" көрмесінен шеберге сертификат берілді. Шағын және орта бизнес саласындағы 2003 жылғы Жылдың үздік қол өнер шебері номинациясының жүлдегері. II-ші қолөнершілер халықаралық "Жібек жолы" фестивалінің дипломын иемденуші. Қазіргі таңда осы өнерді дамыту мақсатында шәкірттеріне тәлім беруде.

Зергер Қалмырза Тасовтың шығармашылығындағы ерекшелігі ұлттық көркемдік дәстүрдің жалғастығы шашбау, алқа, сырға, білезік, қапсырма, ер тұрман безендіру әшекейлерін жасау болып анықталады. Қалмырза Тасовтың метал өңдеу өнері: «Ұсталық өнер», «Зергерлік» «Зергерлік бұйымдар», «Қару жарақтар», «Тұрмыс заттары» болып бөлінеді. Зергер Қалмырза Тасовтың шығармашылығының бір ерекшелігі тұрмыс заттарының форма, түс, тұтыну қажеттігі, техникасы мен технологиясын жаңа материалдармен, жаңа жеке дара өзіндік ою өрнектермен ұштастыру, дәстүрлі зергерлікті жалғастыру болып табылады.

Зерттеу жұмыстарының нәтижелерін талдау-зерттеудің ғылыми болжамының дұрыстығын дәлелдеп, ұсынылып отырған ғылыми-әдістемелік жүйені қолдану тиімділігінің жоғары екендігін көрсетті. Зерттеу нәтижесінде қойылған міндеттер толығымен шешімін тапты және тиісті қорытынды жасалды.

1. Зергер Қалмырза Тасовтың шығармашылығындағы ұлттық көркемдік дәстүрдің жалғастығы мәселелерінің жеткіліксіз талдануы және оның қазіргі кезеңдегі өнертанымдық-педагогикалық мәні ескеріліп, зергерлік арқылы қазіргі қолөнерге талдау жасау әдістерін айқындау қажеттігін көрсетті. Талдау үдерісі өнер сыны мен теориясына негізделгенде нәтижелі болатыны анықталды.

2. Зергер Қалмырза Тасовтың шығармашылығындағы негізгі ерекшелік ұлттық көркемдік дәстүрдің жаңа технологиялармен жалғастығы болып табылатындығы анықталды. Ұсынылған болжамның сенімділігі жүргізілген тәжірибелік-эксперимент жұмыстарының нәтижелерімен дәлелденді.

3. Зергер Қалмырза Тасовтың шығармашылығындағы ұлттық көркемдік дәстүрдің жалғастығы шығармашылығына жасалған талдау, жастардың қызығушылығын тудыратын, өнертанымдық педагогикалық және көркемдік білім берудің мүмкіндігі екендігін көрсетті. Оның зергерлік шығармаларының білім беру функциясын атқаратындығы, бұл зергерлік жастардың өнер білімдері мен іскерліктерін игертудің негізі екендігі анықталды.

4. Зергер Қалмырза Тасовтың шығармашылығындағы ұлттық көркемдік дәстүрдің жалғастығы жастардың зергерлікке деген оң қарым-қатынасының болуымен, шебердің халық сұранысын ескеруі мен ұлттық зергерлік дәстүрлі әдістерді жаңа технологиямен өз шығармашылығында ұштастыра қолданудың ұтымдылығы екені дәлелденді.

5. Зергер Қалмырза Тасовтың шығармашылығындағы ұлттық көркемдік дәстүрдің жалғастығы шығармашылық тұлғаның интегральдық сапасы ретінде, құрамдаушылары білімдер, іскерліктер мен дағдылар, жеке тұлғаның қалыптасқан кәсіби және жеке тұлғалық сапаларынан, сонымен қатар мұраттық сенімінен, алда тұрған қызметтің мотивациялық қондырғыларынан құралатыны анықталды [4, 5].

Зерттеу нәтижелері бойынша мынадай ұсыныстар жасауға болады: зергер Қалмырза Тасовтың шығармашылығындағы ұлттық көркемдік дәстүрдің жалғастығын насихаттау бағдарламасы жасалса; оның ұлттық көркемдік дәстүрдің жалғастығын насихаттаудың әдістемелік нұсқауларын практикаға ендірілсе, зерттеу жұмысының нәтижелерін ғылыми өнертанымдық айналымға ендірсе ұтымды болар еді.

Зергер Қалмырза Тасовтың шығармашылығындағы ұлттық көркемдік дәстүрдің жалғастығы проблемасы күрделі болғандықтан, оның көптеген салаларын бірден қамту мүмкін емес. Зергер Қалмырза Тасовтың шығармашылығындағы ұлттық көркемдік дәстүрдің жалғастығы проблемасын зерттеудің болашағы, біздің ойымызша шебердің шығармашылық жұмыстарының тұтастығын, оның өз еңбегінде жаңа технологияны қолдану әдістерінің әрбірін жеке дара зерттеуді қажет етеді.

ӘДЕБИЕТ

[1] Марғұлан Ә. Қазақтың сәндік қолданбалы өнері. – Алматы: Өнер, 1989. – Т. 2. – 409 б.

[2] Әмірғазин Қ. Қазақ қолөнері. – Алматы, 1998. – 198 б.

- [3] Ералин Қ.Е., Ералина Ғ.Қ. Дизайн негіздері. – Түркістан: Тұран, 2012. – 179 б.
[4] Ералин К. Көркемдік білім мен эстетикалық тәрбие. Оқу құралы. – Түркістан: Ахмет Ясауи университетінің баспасы, 2013. – 75 б.т.
[5] Ералин К. Бейнелеу өнерінің арнаулы пәндерін оқыту әдістері. Оқу құралы. – Түркістан: Ахмет Ясауи университетінің баспасы, 2013. – 119 б.

REFERENCES

- [1] Margulan A.N. Kazakh folk applied art. Almaty, Art, 1989. Vol. 2. P. 409.
[2] Amirgazin K.ZH. Folk art of Kazakhs. Almaty, 1998. P. 198.
[3] Yeralin K. Ye., Yeralina G.K. Design bases. Turkestan: Turan, 2012. – P. 179.
[4] Yeralin K. Ye. Train aid. Turkestan: Publishing house of university named after A. Yasawi, 2013. P. 75.
[5] Yeralin K. Ye. Train aid. Turkestan: Publishing house of university named after A. Yasawi, 2013. P. 119.

ПРИЕМСТВЕННОСТЬ НАЦИОНАЛЬНЫХ ТРАДИЦИЙ В ЭТНОДИЗАЙНЕРСКОМ ТВОРЧЕСТВЕ ЮВЕЛИРА КАЛМЫРЗЫ ТАСОВА

К. Ералин, Б. Кожамкулова, Г. Даулет

Международный казахско-турецкий университет им. А. Ясауи, Туркистан, Казахстан

Ключевые слова: ювелирное искусство, исследование формы, национальная традиция, индивидуальность в искусстве.

Аннотация. В статье рассмотрена и дана полная информация о биографии и творчестве мастера, занимающегося ювелирными изделиями, К.Тасова. К.Тасов занимается ювелирными изделиями в ювелирном центре города Туркестан Южно-Казах-станской области, а также преподает в ювелирной школе в центре переработки ювелирных изделий. Он – мастер-ремесленник Республики Казахстана, член ремесленных сообществ, участвовал на Международном Республиканском конкурсе среди мастеров и занял первое место. Калмырза Тасов - знаменитый мастер-ювелир Казахстана, вместе с тем он, занимаясь ювелирными изделиями, преподает ювелирное дело и вносит вклад в эстетическое воспитание молодежи с обеспечением преемственности национальных традиций. Статья необходима в использовании для будущих педагогов, специалистов изобразительного искусства, магистрантов и докторантов. Автор, раскрывая творческие способности, мастерство и методы К.Тасова, подготавливает будущих специалистов, мастеров, педагогов в сфере ювелирного искусствознания, а также воспитывает школьников, обладающих эстетическими знаниями.

Поступила 27.01.2015г.